

УДК 159.922.1

ХАРАКТЕР ЗВ'ЯЗКУ МАСКУЛІННОСТІ/ФЕМІНІННОСТІ З ЦІННІСНИМИ ОРІЄНТАЦІЯМИ СПОРТСМЕНІВ

Коваленко В.В., старший викладач
кафедри соціальної психології і психології управління
Ткешелашвілі Н.О.,
студентка

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті досліджуються такі психологічні феномени, як гендер та ціннісні орієнтації особистості. Практична значущість роботи полягає у виявленні характеру зв'язку маскулінності/фемінінності з ціннісними орієнтаціями спортсменів. Результати дослідження можуть бути застосовані в практиці спортивних психологів, тренерів та спортсменів для оптимізації тренувальних програм та спортивної діяльності взагалі.

Ключові слова: *гендер, маскулінність, фемінінність, андрогінність, ціннісні орієнтації, спортивна діяльність.*

В статье исследуются такие психологические феномены, как гендер и ценностные ориентации личности. Практическая значимость работы заключается в выявлении характера связи маскулинности/феминности с ценностными ориентациями спортсменов. Результаты исследования могут быть применены в практике спортивных психологов, тренеров и спортсменов для оптимизации тренировочных программ и спортивной деятельности в целом.

Ключевые слова: *гендер, маскулинность, феминность, андрогинность, ценностные ориентации, спортивная деятельность.*

Kovalenko V.V., Tkeshelashvili N.O. CHARACTER OF INTERRELATION OF MASCULINITY/FEMININITY WITH VALUE ORIENTATIONS OF SPORTSMEN

This article deals with such psychological phenomena as gender and value orientations of personality. The practical value of work lies in identifying character of interrelation masculinity/femininity with value orientations of sportsmen. The results of research can be applied in practice of sports psychologists, coaches and sportsmen to optimize training programs and sports activity in general.

Key words: *gender, masculinity, femininity, androgyny, value orientations, sports activity.*

Постановка проблеми. Існуючі в суспільстві гендерні стереотипи завжди визначали, що повинно бути характерно для чоловічої статі і що – для жіночої. Певний віковий період вони диктували людині, які обирати цілі, засоби досягнення цих цілей, діяльність, стратегії поведінки, які б відповідали їх статевій приналежності. Якісні зміни у свідомості суспільства призвели до перегляду існуючих гендерних стереотипів [9]. На сучасному етапі ми все частіше зустрічаємося з тим, що чоловіки займаються діяльністю і мають цінності, характерні раніше тільки для жінок, і навпаки. У рамках нашої теми необхідно зазначити, що вплив гендерних стереотипів позначився навіть на спортивній діяльності. У суспільстві спорт вважається більш типовим заняттям для чоловіків, ніж для жінок, так як сприяє формуванню таких якостей особистості, які сприймаються як виключно «чоловічі» – сила, наполегливість, цілеспрямованість тощо [4]. Хоча останнім часом жінки активно залучаються в спорт, тим не менш, до цих пір існують певні види, які характеризую-

ються як більш бажані для чоловіків або для жінок. Типово «жіночими» вважаються такі види спортивної діяльності, які виховують почуття ритму, граційність, жіночність, елегантність. «Чоловічими» вважаються види спорту, які загартовують характер, розвивають самоконтроль, силу волі, змагальність [15]. Поділ на «жіночі» та «чоловічі» види спорту, власне, і був введений соціумом для виховання якостей, характерних для статі, представником якої є людина, а не протилежній їй. Але останнім часом спостерігається змішування в цій сфері діяльності: чоловіки можуть займатися «жіночими», жінки – «чоловічими» видами спорту. Постає логічне запитання, чому виникла така тенденція. Ми вважаємо, що на це мають свій вплив особливості гендеру та ціннісних орієнтацій особистості, так як саме вони відіграють вирішальну роль у регуляції поведінки людини, виступають орієнтиром для неї та керують становленням мотиваційної, вольової та емоційної сфер, особливо в умовах спортивної діяльності. Через це ми зацікавлені прослідкувати ха-

ракти зв'язку маскулінності/фемінінності з ціннісними орієнтаціями у цієї категорії людей.

Ступінь розробленості проблеми.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають фундаментальні роботи низки вчених, зокрема К.О. Абульханової, Л.І. Анциферової, Д.О. Леонтьєва, які застосовували ціннісно-мотиваційний підхід в дослідженні особистості, А.Г. Здравомислова, В.О. Ядова, які розглядали ціннісні орієнтації у зв'язку з такими поняттями, як «установка», «ставлення», «відображення», А. Маслоу, який вивчав поняття «цінність» сумісно з поняттями «мотив» і «потреба», а також Л.В. Карпушиної, авторки методики, застосованої в нашому дослідженні. Гендерними дослідженнями, на які ми спиралися в роботі, займалися О.О. Вороніна, яка виділила основні теорії вивчення гендеру, І.С. Кльоцина, яка досліджувала поняття гендерної соціалізації в різні вікові періоди, О.А. Здравомислова і А.А. Тьомкіна, які розробляли теорію гендеру як стратифікаційної категорії, та інші. За основу нашого дослідження ми взяли концепцію С. Бем про існування трьох типів гендерної ідентичності: з переважанням фемінінних характеристик особистості, з переважанням маскулінних характеристик, та андрогінів – тих у кого спостерігався баланс маскулінних і фемінінних характеристик.

Дослідники вивчали специфіку гендерних особливостей у спортсменів, систему їх ціннісних орієнтацій, але ці феномени досліджувалися у них окремо один від одного, тому дослідження заявленої проблематики розширить і поглибить інформацію в цій області. Об'єктом роботи виступають гендерні особливості особистості, предметом – зв'язок маскулінності/фемінінності з ціннісними орієнтаціями спортсменів.

Глибинний теоретичний аналіз наукових джерел дав можливість припустити, що існує зв'язок між маскулінністю/фемінінністю та ціннісними орієнтаціями спортсменів, це і відображає гіпотезу нашого дослідження.

Відповідно до цього, метою нашої роботи стало дослідження характеру зв'язку цих феноменів на вибірці, що професійно займається спортивною діяльністю.

Щоб операціоналізувати гіпотезу, ми сформулювали емпіричні гіпотези, які припускають таке: чим вищий рівень маскулінності спортсмена, тим більша буде його установка на практичні та прагматичні цілі матеріального забезпечення, престижу та досягнення успіху; чим вища вираженість фемінінності спортсмена, тим більша буде його націленість на духовну сферу та сферу соціальних контактів.

Для розв'язання завдань та досягнення мети дослідження застосовувався комплекс теоретичних, емпіричних, математико-статистичних методів, вибір якого зумовлений об'єктом, предметом і метою дослідження.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 1980–1990 років у науковому світі стали досить поширеними гендерні дослідження. Поняття гендеру, гендерної ідентичності, гендерної ролі для опису внутрішнього стану особистості з точки зору відчуття себе чоловіком або жінкою, були введені в науковий обіг Дж. Мані у 1955 році [1]. За іншими джерелами, першим, хто ввів поняття гендеру в науку, був психоаналітик Каліфорнійського університету Р. Столлер в 60-х роках ХХ століття, вивчаючи феномен транссексуальності [12; 14].

Найбільш повно розкриває зміст поняття «гендер» російський психолог, доктор психологічних наук В.П. Позняков. Він визначає «гендер», як психологічне поняття, що містить у собі соціальний, культурний та історичний контекст; воно характеризує соціальні уявлення про чоловіка і жінку, про їх психологічні особливості. «Гендер» – це стать, переломлена через процеси соціалізації, тому соціальні характеристики автоматично включені в це поняття [13].

З приводу правильної інтерпретації поняття «гендер» завжди існувало багато суперечок. Кожен науковець, який займався дослідженням цього феномену, вносив своє бачення в його трактування. Проаналізувавши праці сучасних авторів, можна побачити, що досі деякі з них ототожнюють поняття «гендер» і «стать». Отже, розуміння і використання поняття «гендер» дуже різні, проте, в цілому, виділяють три основні теорії вивчення гендеру (за О.О. Вороніною): перша з них розуміє гендер як соціальний конструкт, наголошуючи на тому, що в ході соціалізації людина засвоює культурні зразки або патерни поведінки; з позиції другої теорії гендер розглядається як стратифікаційна категорія в системі інших стратифікаційних категорій; третя теорія визначає гендер як культурну метафору. Розглядаючи гендер з різних сторін, ці підходи не виключають одна одну, а взаємодоповнюють [3].

Аналізуючи концепції різних авторів відносно специфіки поняття гендеру, ми зосередилися на теорії американського психолога С. Бем, яка, на наш погляд, найбільш повно і змістовно розкрила це поняття у своїх дослідженнях. З 1970-х років С. Бем займалася дослідженням проблем емансипації жінок і аналізом статевої ідентифікації. На основі цих досліджень у 1974 р.

С. Бем сформулювала свою гіпотезу про існування трьох типів людей з різною гендерною ідентичністю: з перевагою фемінінних характеристик, з перевагою маскулінних характеристик і «андроґінних», тобто тих, у кого спостерігається баланс маскулінних і фемінінних характеристик [5]. При цьому найбільш адаптивним, на її думку, був третій тип: андроґінні особистості володіють гнучкістю поведінки, відрізняються творчими схильностями і найбільш психологічно благополучні. Перші ж два типи зображалися негнучкими, обмеженими, що демонструють у своїй поведінці існуючі в суспільстві гендерні стереотипи [2].

У наш час існує тенденція до трансформації гендерних стереотипів, що позначається й на системі ціннісних орієнтацій особистості, тобто ті цілі та засоби їх досягнення, які раніше були характерними виключно для чоловіків, набирають все більшої значущості для жінок і навпаки.

Як зазначає Д.О. Леонтьєв, ціннісні орієнтації являють собою засвоєні і прийняті людиною соціальні норми і культурні цінності, що виступають в якості цілей життя та основних засобів досягнення цих цілей [11]. Авторка методики «Морфологічний тест життєвих цінностей» Л.В. Карпушина має особливу точку зору про систему ціннісних орієнтацій особистості. На наш погляд, її бачення найбільш повно розкриває зміст даного феномена, тому у своїй роботі ми дотримувалися зазначеної концепції. За словами Л.В. Карпушиної, ціннісна система – це динамічне утворення, яке змінюється протягом життя людини. В цій системі зосереджені неусвідомлювані потяги, здатні в тій чи іншій мірі впливати на людську поведінку; потреби (усвідомлювані і неусвідомлювані); цінності і ціннісні орієнтації, що формуються тільки в соціальному середовищі і здатні керувати людиною як соціальним індивідом [6; 7].

Д.О. Леонтьєв наводить своє бачення ієрархії ціннісних орієнтацій у вигляді послідовно розмежованих «блоків», які представляють собою свого роду полярні ціннісні системи. Зокрема серед термінальних цінностей він протиставляє:

- конкретні життєві цінності (здоров'я, робота, друзі, сімейне життя) – абстрактні цінності (пізнання, розвиток, свобода, творчість);

- цінності професійної самореалізації (цікава робота, продуктивне життя, творчість, активне діяльне життя) – цінності особистого життя (здоров'я, любов, наявність друзів, розваги, сімейне життя);

- індивідуальні цінності (здоров'я, творчість, свобода, активна діяльне життя,

розваги, впевненість у собі, матеріально забезпечене життя) – цінності міжособистісних відносин (наявність друзів, щастя сімейне життя, щастя інших);

- активні цінності (свобода, активне діяльне життя, продуктивне життя, цікава робота) – пасивні цінності (краса природи і мистецтва, впевненість у собі, пізнання, життєва мудрість).

Серед інструментальних цінностей Д.О. Леонтьєв виділяє такі:

- етичні цінності (чесність, непримиримість до недоліків) – цінності міжособистісного спілкування (вихованість, життєрадісність, чуйність) – цінності професійної самореалізації (відповідальність, ефективність у справах, тверда воля, старанність);

- індивідуалістичні цінності (високі запити, незалежність, тверда воля) – конформістські цінності (старанність, самоконтроль, відповідальність); – альтруїстичні цінності (терпимість, чуйність, широта поглядів);

- цінності самоствердження (високі запити, незалежність, непримиренність, сміливість, тверда воля) – цінності прийняття інших (терпимість, чуйність, широта поглядів);

- інтелектуальні цінності (освіченість, раціоналізм, самоконтроль) – цінності безпосередньо-емоційного світовідчуття (життєрадісність, чесність, чуйність) [10].

Ціннісні орієнтації змінюються в залежності від сфери діяльності людини. На сучасному етапі в світі і, зокрема, в Україні спостерігається тенденція зростання кількості людей, що активно займаються спортом. Спортивна діяльність має великий вплив на гендерні особливості особистості: вона може сприяти формуванню рис, які не відповідають наявному гендеру людини, або, навпаки, зумовлювати надмірну вираженість маскулінних якостей у чоловіків і фемінінних – у жінок в полоспецифічних спортивних спеціалізаціях. Це в подальшому буде впливати на цінності й ціннісні орієнтації спортсменів. Таким чином, проаналізувавши праці видатних науковців, які були зазначені вище, ми можемо говорити про те, що одними з головних факторів, що впливають на зміни в системі ціннісних орієнтацій виступають гендерні особливості особистості.

Для вивчення характеру зв'язку цих двох феноменів у спортсменів нами було проведено дослідження на вибірці, яка складала 77 випускників Дніпропетровського державного інституту фізичної культури і спорту (43 чоловіка та 34 жінки), які професійно займаються такими видами спорту, як легка та важка атлетика, футбол, єдино-

борства та бойові мистецтва. Віковий діапазон респондентів в нашому дослідженні складає від 20 до 35 років. Це пов'язано з тим, що в цьому віковому проміжку, зазвичай, спортсмени досягають піку своєї професійної кар'єри, і в цей вік ціннісні орієнтації особистості в своїй більшості є вже сформованими [4].

Для визначення специфіки зв'язку фемінінності/маскулінності з ціннісними орієнтаціями спортсменів, нами був обраний наступний психодіагностичний інструментарій: методика «Маскулінність–фемінінність» С. Бем, «Морфологічний тест життєвих цінностей» Л.В. Карпушиної, В.Ф. Сопова, тест «Смисложиттєві орієнтації» (СЖО) Д.О. Леонт'єва.

Застосувавши коефіцієнт кореляції r-Пірсона, ми отримали результати, викладені наочно в таблиці.

У результаті дослідження нами були отримані дані про те, що високий рівень маскулінності позитивно корелює з високим рівнем таких смисложиттєвих орієнтацій, як «Цілі у житті», «Локус контролю – Я» та таких життєвих цінностей, як «Власний престиж», «Високе матеріальне становище», «Досягнення». Це можна пояснити тим, що чим більше в особистості виражені маскулінні характеристики, тим більше вона обирає модель поведінки, властиву чоловічій статі. Адже для маскулінного типу ґендеру властива орієнтація на високе матеріальне становище, успішну професійну діяльність, вони націлені на те, щоб контролювати і забезпечувати як своє життя, так і життя членів своєї родини. Таким людям властива цілеспрямованість, незалежність, змагальність і наполегливість у досягненні високих результатів діяльності.

Вони можуть проявляти риси характеру, які допоможуть їм отримати визнання і повагу з боку інших будь-якою ціною. Характерним є також те, що завдяки цьому вони покладаються не на навколишні обставини, а тільки на власні сили [8]. Для спортсменів «чоловічих» видів спорту вищезазначені цілі є основоположними, тому що цього вимагає специфіка їхньої діяльності.

Також були отримані дані про позитивну кореляцію між високим рівнем фемінінності та високим рівнем таких життєвих цінностей, як «Активні соціальні контакти» та «Духовне задоволення», адже фемінінність передбачає установку особистості на доброзичливі взаємини, для таких людей значимі всі аспекти людських взаємовідносин, вони часто переконані в тому, що найцінніше в житті – це можливість спілкуватися і взаємодіяти з іншими людьми. Чим вище рівень фемінінності особистості, тим більше в неї розвинені такі якості, як доброзичливість, товариськість, емпатійність, соціальна активність. Такі люди прагнуть одержати не конкретну вигоду від взаємовідносин з іншими, а моральне задоволення в усіх сферах життя. Вони, як правило, прагнуть робити тільки те, що їм цікаво і що приносить внутрішнє задоволення [5]. Можливо, для них спортивна діяльність і є тим джерелом, звідки вони черпають духовне задоволення для себе.

У ході дослідження нами були отримані додаткові дані про позитивну кореляцію між високим рівнем маскулінності особистості та такими смисложиттєвими орієнтаціями, як «Результативність життя або задоволеність самореалізацією» та «Локус контролю – життя або керування життям». Як ми зазначали, маскулінні характери-

Таблиця 1

Результати емпіричного дослідження зв'язку фемінінності/маскулінності з ціннісними орієнтаціями спортсменів

Шкали методик		Методика «Маскулінність–фемінінність» Сандри Бем
СЖО Д.О. Леонт'єва	Цілі у житті	-0,315**
	Результативність життя або задоволеність самореалізацією	-0,225*
	Локус контролю – Я (Я – господар життя)	-0,353**
	Локус контролю – життя або керування життям	-0,322**
МТЖЦ Л.В. Карпушиної, В.Ф. Сопова	Духовне задоволення	0,384**
	Активні соціальні контакти	0,272*
	Власний престиж	-0,297**
	Досягнення	-0,322**
	Високе матеріальне становище	-0,289*

Примітка. ** – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0,01$

* – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0,05$

ки передбачають цілеспрямованість особистості на високу результативність в своїй діяльності, тим більше, метою спортивної діяльності є постановка перед собою цілей і планомірне їх досягнення, тож досягнення успіхів особистістю викликають почуття задоволеності і результативності власного життя. Також спортсмени з високим рівнем маскулінності, зважаючи на характер їх діяльності, переконані в тому, що людині дано контролювати та керувати своїм життям, вільно приймати рішення і втілювати їх у життя.

Висновки. На підставі теоретико-методологічного аналізу робіт провідних вітчизняних та зарубіжних дослідників обґрунтовано та емпірично доведено наявність значимої позитивної кореляції між високим рівнем маскулінності і високим рівнем таких смисложиттєвих орієнтацій, як «цілі у житті», «локус контролю – Я» та таких життєвих цінностей, як «власний престиж», «високе матеріальне становище», «досягнення», а також між високим рівнем фемінінності і високим рівнем життєвих цінностей: «соціальні контакти» та «духовне задоволення». Окрім цього, нами були отримані додаткові дані про значимий позитивний кореляційний зв'язок між високим рівнем маскулінності особистості та такими смисложиттєвими орієнтаціями, як «результативність життя або задоволеність самореалізацією» та «локус контролю – життя або керування життя».

Отримані результати надають важливу інформацію для розробки рекомендацій спортивним психологам, тренерам та спортсменам щодо оптимізації тренувальних систем та спортивної діяльності взагалі. Адже знаючи, на які цінності орієнтується людина, можна направити її мотивацію в потрібне для неї русло, тобто допомогти їй самовизначитися, розвинути майстерність у своїй діяльності, найбільш повно розкрити здібності і можливості та зробити результати своєї діяльності соціально значущими і корисними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальные проблемы гендерной психологии в условиях современных интеграционных процессов /

Л.Г. Степанова, С.А. Самалая, В.К. Бонько, С.Ф. Сокол // Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук в условиях современных интеграционных процессов. – Минск : Мет, 2006. – 147 с.

2. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 318 с.

3. Воронина О.А. Социокультурные детерминанты развития гендерной теории в России и на Западе / О.А. Воронина // Общественные науки и современность. – 2000. – № 4. – С. 9–20.

4. Горская Г.Б. Полоролевые стереотипы как регуляторы самопринятия человека как субъекта деятельности / Г.Б. Горская, Н.А. Бондаренко, Т.И. Зернова // Психологические проблемы самореализации личности. Сборник научных трудов. – Краснодар, 2000. – Вып. 5. – С. 57–71.

5. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2006. – 544 с.

6. Капцов А.В. Метод анализа ценностей группы / А.В. Капцов, Л.В. Карпушина // Ученые записки педагогического института Саратовского государственного университета им. Н.Г. Чернышевского. Сер.: Психология. Педагогика. – Саратов, 2010. – Т. 3. – С. 24–29.

7. Капцов А.В. Тест личностных ценностей: руководство по применению / А.В. Капцов, Л.В. Карпушина – 3-е изд., доп. – Самара: ИПК «Содружество», 2010. – 40 с.

8. Кон И.С. Маскулинность в меняющемся мире / И.С. Кон // Вопросы философии – 2010. – № 5. – С. 25–35.

9. Кубриченко Т.В. Генезис гендерных стереотипов / Т.В. Кубриченко // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Сер.: Педагогіка і психологія. – Д., 2011. – Вип. 17. – С. 105–112.

10. Леонтьев Д.А. Методика изучения ценностных ориентаций / Д.А. Леонтьев. – М., 1992. – 17 с.

11. Леонтьев Д.А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Д.А. Леонтьев // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 15–25.

12. Малкина-Пых И.Г. Гендерная терапия. Справочник практического психолога / И.Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2006. – 928 с.

13. Позняков В.П. Российские предприниматели в изменяющемся обществе: региональные и гендерные особенности / В.П. Позняков // Вестник РГНФ. – 2008. – № 4. – С. 208–213.

14. Репина Н.В. Основы клинической психологии / Н.В. Репина, Д.В. Воронцов, И.И. Юматова. – Ростов н/Д. : Феникс, 2003. – 479 с.

15. Цикунова Н.С. Гендерные характеристики личности спортсменов в маскулинных и фемининных видах спорта: дис. ... канд. психол. наук : 13.00.04 / Н.С. Цикунова. – СПб., 2003. – 181 с.